

VERES ZSUZSANNA

Az apokalipszis ügynökei

OROSZORSZÁG, 1917

„Ha vakok volnátok, nem volna bűnötök; ámde azt mondjátok, hogy látunk: azért a ti bűnötök megmarad.”

(János 9:41)

„ÁRULÁS, GYÁVASÁG, HAZUGSÁG”

Az északnyugat-oroszországi Pszkov vasútállomásának falán levő emléktáblára a következő szavakat vésték:

„1917. március 2-án, 15 óra 05 perckor, a cári vonat szalonkocsijában, II. Miklós császár lemondott az Orosz Állam trónjáról.”

Pszkov az egyik legősibb orosz város, az észti határ mellett fekszik. Tágas, árva, amilyennek Nyeszterov vásznai ábrázolják a tradicionális orosz vidéket, de az északi tájak hideg precizitása szigorú formát kényszerít az évszázadok óta áradó mélabúra. Középkori erődjének udvarában a masszív, fehér falú székesegyház tömör aranyozású hagymakupolái emelik magasba az ortodox kereszteteket, a domb lábánál a Velikaja folyó komor azúrkék habjai időtlen nyugalommal mossák a kavicsos partot.

Az első világháború idején Pszkovban rendezték be az északi front főhadiszállását. Ide érkezik meg 1917. február 28-án II. Miklós, Isten kegyelméből minden oroszok császára és egyeduralkodója, Lengyelország királya, Finnország nagyfejedelem... És innen távozik néhány nappal később, mint Nyikolaj Alekszandrovics Romanov, a nép ellensége, legfőbb háborús bűnös. „Körülöttem mindenhol árulás, gyávaság, hazugság!” – írja naplójába.

Február 22-én, vezérkari főnökének, Alekszejev tábornoknak kérésére a moguljovi főhadiszállásra utazik. Semmiféle rendkívüli esemény nem készül, ami az uralkodó személyes jelenlétét igényelné. Nem sejtí, hogy olyan meglepetést készítenek elő számára, aminek ő maga lesz a főszereplője. A különvonatnak több mint ezer kilométeres utat kell megtennie, összevissza kanyarognia, apró falvak állomásain vesztegelnie ahhoz, hogy utasát szégyenteljes módon sarokba szorítva lemondassák a trónról.

Alighogy kiteszi a lábát Petrográdból (a háború kitörése óta ezt a szlávosan hangzó nevet viseli Szentpétervár), mintegy varázsütésre, kitör a lázadás. Agitátorok jelennek meg a Putyilov Művekben, a Balti-hajógyárban, a viborgi ipari negyedben, és általános sztrájkra szólítják fel a munkásokat. Hasonló villongásokra valamennyi hadviselő ország nagyvárosaiban sor kerül olykor, ezért nem is értesítik azonnal az uralkodót. A helyzetet súlyosbítja a kivételesen hideg téli idő, a tűzifa- és élelmiszer-

WOLNOŚĆ BOLSZEWICKA

Gúnyrajz Trockijról egy lengyel bolsevikellenes plakáton

hiány. Habalov városparancsnok kivezenyi a rendőri alakulatokat és a lovas kozákokat, hogy ne engedjék a nap folyamán egyre duzzadó tömeget betörni a belvárosi sugárutakra. Az emberáradat megindul a befagyott Néván, vörös zászlót lengetnek és kenyeret követelnek. Két napon át szorítják vissza, kergetik szét a kézigránátot, petárdát hajigáló tüntetőket a munkásnegyedekbe anélkül, hogy tüzet nyitnának rájuk. Nehogy később azzal vádolják a hatóságokat, hogy megismételték ama baljós 1905-ös eseményt, amit a korabeli sajtó a hangzatos „véres vasárnap” elnevezés alatt kürtölt világgá, amikor a Téli Palota őrei a fegyvertelen tömegbe lőttek.

Habalov csak 25-én este küld jelentést a Legfelsőbb Hadsereg-parancsnokságnak: a városban leálltak a villamosok, becslése szerint kétszáz-kétszázötvenezer ember örvöng az utcákon, a tüntetők erőszakkal eltávolítják azokat, akik munkába állnának. A cár gyors választáviratában megparancsolja a rendezavarások megszüntetését, „amelyek megengedhetetlenek a Németországgal és Ausztriával vívott háború nehéz napjaiban”. A következő távirat Rodzjankótól, a Duma elnökétől érkezik Mogiljovba: anarchiáról, lövöldözésekről, garázda bandák provokációjáról számol be, és kéri az uralkodót, hogy késedelem nélkül nevezzen ki új kormányt. Közben a főhadiszálláson minden a megszokott rendben zajlik: Miklós kimegy a törzskarhoz Alekszejevvel, villásreggeliznek, délután teáznak, helyzetmegbeszélést tartanak. Az egyik tábornok feljegyzi naplójába: „Rossz hírek jönnek Petrográdból. Kerenszkij és Szkobelev az önkényuralmi hatalom megdöntésére buzdítanak...”

Február 27-én reggel a főváros biztonságáért felelős helyőrség néhány százada átáll a felkelőkhöz. És milyen századok! A Volinai ezred tartalékosai megölik parancsnokukat, a Nagy Péter által alapított, elit Preobrazsenszkojei ezred egy százada is sutba dobja hűségesküjét. Ők, akik a Kreml-beli koronázáson hagyományosan kísérik az orosz cárokat, gyorsan és egyszerűen csatlakoznak a forradalomhoz. Mert már „forradalomról” beszélnek. A lázadó katonák elfoglalják a Téli Palotát és a Petropavlovszk-erődöt, megkaparintják a város fegyverkészletét és szétosztják a felkelők között, kiengedik a politikai rabokat a börtönökből. A Duma és a felsőházként működő Államtanács megszakítja ülését és sebtében felállítanak egy úgynevezett ideiglenes bizottságot. Ennek tagjai a „progresszív blokk” képviselői közül kerülnek ki, vagyis nézeteiket tekintve nem sokban különböznek az utcákon tomboló százezrektől: az alkotmányos demokrata Miljukov, az eszer-trudovik Kerenszkij, a szociáldemokrata Csheidze... Nincs szükség arra, hogy az uralkodó feloszlassa a kormányt: tagjai maguktól szétszélednek, aki nem menekül időben, azt letartóztatják. Az ideiglenes bizottság feladata a forradalmárok és a kormány közötti közvetítés, csakhogy megszűnt a törvényes hatalom. Senki sem beszél már az uralkodó által kinevezendő új kormányról. Sokkal merészebb ambíciókat dédelgetnek.

Azután teljes csend. Február utolsó napjaiban megszűnik az összeköttetés Petrográd és Mogiljov között. Az uralkodót elszigetelik a fővárostól, a fővárost az uralkodótól. „Nem tudjuk, hol lehet a cár – panasolja egy tanácstalan miniszter a francia nagykövetnek. – Valószínűleg tegnap este vagy ma hajnalban elhagyta Mogiljovot... A cárnéről sem tudok semmit. Nem tudunk kapcsolatot teremteni Carszkoje Szeló-

val.” Miklós nem értesül arról, hogy családját katonai őrizet alá helyezik: hivatalosan „biztonsági okokból”, valójában túszul ejtik, hogy az esetlegesen makacszkodó uralkodó ellen utolsó ütőkártyaként kijátszhassák. Arról sem tud, hogy unokatestvére, Kirill Vlagyimirovics nagyherceg a forradalom mellé áll és díszegyenruhában ünneplésen átadja gárdája felszerelését az új hatalomnak. Vezetésével sorra vonulnak a Taurisz-palotába az elit egységek: a cári gárda kozákjai, Őfelsége ezrede, az uralkodócsalád személyes testőrsége, Őfelsége vasúti ezrede, a paloták belső rendjéért felelős rendőrség. Az árulás fegyelmezetten és szervezeten zajlik le.

Február 28-án éjjel Miklós visszaindul Mogiljovból Petrográdba. Még a főhadiszálláson katonai diktátornak nevezi ki az idős Ivanov tábornokot, akit lojálisnak vélt csapatok élén erőltetett menetben a fővárosba küld. „A cár felismerte a helyzet veszélyességét – jegyzi fel a francia nagykövet. – Attól sem riad vissza, hogy katonai erővel foglalja vissza fővárosát, s egyetlen pillanatig sem hajlandó elfogadni azt a gondolatot, hogy tárgyaljon azokkal a csapatokkal, amelyek megölték tisztjeiket és kitűzték a vörös zászlót.” Ivanov a megbénított vasútvonalak és a portyázó vöröskatonák miatt küszködve, lassan halad előre. Még útközben kapcsolatba lép a posztját magányosan tartó Habalovval, aki lesújtó helyzetképet tár el. Valamennyi pályaudvar a felkelők kezén van, ők irányítják a távközlést és a közlekedést, ilyenformán nincs összeköttetése a katonai, műszaki, gazdasági intézményekkel. Minden fegyvertartalékot megszereztek. Fogalma sincs, mennyi élelmiszer van a városban, azt sem tudja, milyen hatóságok kormányozzák az egyes városrészeket. Néhány elszigetelt, lojális gárdaszázad és üteg maradt, de nem valószínű, hogy ezekből hathatós védelmet lehetne szervezni.

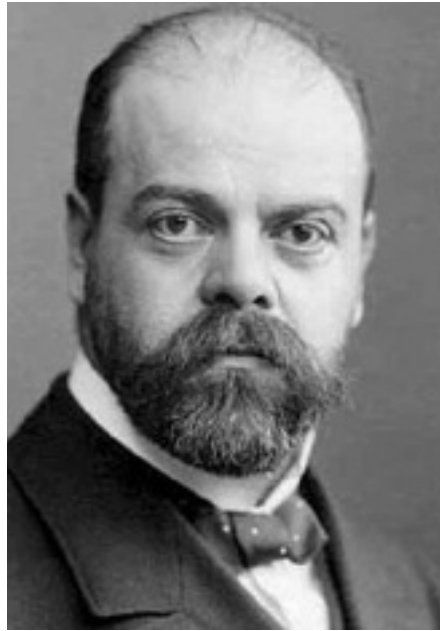
A cári különvonat közben reménytelenül vánszorog a fagyos éjszakában. Ljubany város állomásán feltartóztatják és közlik, hogy Petrográd felé nem szabad az út. Az uralkodó erre a „hűséges” Moszkvába akar menni, de a „hűséges” Moszkván is úrrá lett a forradalom. Rövid töprengés után a fővárosnál jóval távolabb eső Pszkov mellett dönt; az északi front főhadiszállásának parancsnokánál, N. V. Ruzszkij tábornoknál keres ideiglenes védelmet. Naplójába feljegyzi, mennyire aggódik családjáért, különösen gyenge idegzetű feleségéért, aki csak húszesztendei uralkodás után sajátította el a nyelvet, de még mindig idegennek érzi magát az oroszok között. „Szegény Alix!” – írja. Szegény Alix. Szegény dinasztia... szegény Oroszország.

A vonat március elsején megérkezik a pszkovi vasútállomásra. Ettől kezdve az időpontok, a résztvevők tettei és szavai számos különféle változatban maradtak fenn. Az uralkodónak tanácsra lenne szüksége, méghozzá körmönfont, ügyes, gyakorlati tanácsra, akár időhúzó taktikára, amivel legalább ideiglenesen csillapíthatja a tüzet. De hol vannak azok a zseniális, hűséges, rugalmas államférfiak, az éles tekintetű és éles elméjű sakkjátékosok, akik a törvény kiskapuin átsurranna, minden lehetséges kombinációt fejben lejátszva, ragadozóügyességgel és hidegvérrel éppen a válsághelyzetekben nyújtják képességeik legjavát? Hol van egy Metternich, egy Bismarck, egy Cavour, egy Sztolipin tehetségű politikus – vagy legalább egy Szergej Witte, Oroszország első miniszterelnöke?...

Helyettük Ruzszkij tábornok siet az uralkodó elé: nem is kíséri a főhadiszállásra, már a szalonkocsiban a lényegre tér. A lényeg pedig szerinte az, hogy a cárnak minden engedménybe bele kell egyeznie, minden követelést teljesítenie kell, kezdve az alkotmány kibocsátásával. Miklós tizenhárom éves gyerekként látta nagyapja, II. Sándor bombáktól halálra sebzett testét, amelyekkel a Népakarat terroristái megölték a job-

Alekszandr Kerenszkij

Alekszandr Parvus

bágyokat felszabadító cárt, és látta, amikor Sztolipin miniszterelnök mellkasába kar-nyújtásnyi távolságról két golyót eresztett egy merénylő a kijevi Operaházban. Eleget látott ahhoz, hogy az alkotmányos monarchiát az anarchiával azonosítsa. Ennek ellenére, az 1905-ös helyzet sürgető kényszerétől hajtva, manifesztumban garantálta a polgári jogokat, a szólás- és gyülekezési szabadságot, meg a többi effélét, bármit jelentsenek is ezek a nép számára. Összehívta az Állami Dumát, hadd marják egymást a korteskedő önjelölt politikus urak zárt ajtók mögött. Éppen ezért nem érti, miféle alkotmányt kívánnak most tőle. A legtöbb, amit pillanatnyilag képes felajánlani az, hogy Rodzjanko alakítson új kormányt. A belügy-, hadügy- és tengerészeti minisztert továbbra is ő nevezi ki, miként a békekötés jogát is fenntartja magának. Felhatalmazza Ruzszkijt, hogy tárgyaljon a feltételekről. A tábornok azonban hajthatatlan: amit eddig ígértünk, már nem elég, mondja. Teljesen megváltoztak a körülmények, a frontról kivont csapatok Petrográdba küldéséről álmodni sem lehet; a háború harmadik évére annyira kiábrándultak a harcból, hogy nyomban átállnának a felkelők oldalára. Ivanov csődöt mondott katonai diktátorként. (Mint utóbb kiderült, egy Petrográdkhoz közeli vasútállomáson vitázott szedett-vedett vörös csapatokkal; bo-

csánatkérését követelt, amiért tiszteletlen hangot ütöttek meg egy cári tábornokkal.) Az egyetlen megoldás az, ha Miklós lemond a trónról Alekszej cárevics javára, és régenssé kinevezi mellé fivérért, Mihail Alekszandrovicsot. Így megmenthető a dinasztia és a monarchia.

Időközben megérkezik Gucskov és Sulgin, a Duma ideiglenes bizottságának küldöttei (csodálatos módon, ők eljutottak a vasúton Petrográdból Pszkovba), és megindul a táviratok áradata: a frontparancsnokok – köztük Alekszejev, Bruszilov, sőt Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg is a Kaukázusból – egyetértően Ruzszkij javaslatával. Egyedül a cár szárnysegédje, Vojejkov veti fel, hogy a törvényes uralkodót semmilyen katonai vagy politikai fórum nem kényszerítheti lemondásra, sőt ezek kívánására nincs is joga lemondani. Az orosz egyeduralkodó több évszázados doktrínája értelmében a cár bármely alattvaló általi elmozdítása egyenértékű a szentségtöréssel. Szavai szétfoszlanak a levegőben, még a fáradt uralkodó füleig sem jutnak el. Gucskov közli, hogy a Duma végrehajtó bizottsága és a Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa – vagyis a Szovjet – megegyezésre jutott a krízishelyzetben. Az új hatalom elfogadja a cár lemondását a trónörökös javára. Demokratikus politikusokból álló kormány felállítása szükséges, valamint az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása és a „*fajok* törvény előtti egyenlőségének” biztosítása (ez utóbbi kifejezés minden jelenlevő számára ugyanolyan érthetetlen, mint a „Szovjet”). Gucskov folytatja: a Carszkoje Szelói alakulatok már átálltak a forradalmárokhoz, tehát a további harc értelmetlen. Miklósnak természetesen el kell szakadnia fiától, „mert senki sem bízna rá a jövőbeli uralkodó sorsát és nevelését arra, aki az országot a jelenlegi helyzetbe sodorta”. A cár számára ez a kegyelemdőfés. A tizenkét éves Alekszej gyógyíthatatlan vérzékenységekben szenved. Az urak éppen olyan jól tudják ezt, mint a Birodalom valamennyi alattvalója. Egy uralkodó soha nem lehet magánember, de a trónjáról lemondott uralkodó már csupán magánember. Miklós tehát a családjával marad, utódjául nem fiát, hanem öccsét, Mihályt nevezi meg. Felolvassák neki az előre megfogalmazott lemondó nyilatkozatot. Később többen megjegyzik, hogy túlságosan könnyen beadta a derekát. „Úgy mondott le, ahogy más felad egy lovasszázadot”, és „egykedvű volt, mintha valami mindennapos ügyről lenne szó”. A szemtanúk csak évtizedek múltán mesélik el, hogy Ruzszkij tábornok, megfélemlítve a legegységesebb udvariasságról, megragadta az uralkodó karját és nyersen rávált: „Írja alá! Írja már alá! Hát nem fogja fel, hogy csak így tudok kezkeskedni a biztonságáért?!” Miklós zavartan körbepillantott; restellte magát tábornoka méltatlan kirohanása miatt. Az urak csendben félre néztek.

Tobolszki száműzetésében Nyikolaj Romanov (akit az őrzésére rendelt katonák az ismétlődő figyelmeztetések ellenére minduntalan „Felségnek” szólítanak) keserűen idézi fel a szalonkocsiban történeteket... Nem, nem azt érezte, hogy hadseregpáncsnokai meg akarták védeni. Elfordultak tőle, sorsára hagyták. Nem a különféle baloldali politikusok, csoportok árulása fájt leginkább, bennük soha nem bízott, tőlük nem is várt egyebet. De a cári hadsereg, az elit századok és a nagyhercegek... „Körülbírtam mindenhol árulást, gyávaságot, hazugságot.”

Az anyacárné azt mondja, minden ellenségének megbocsátott, egyedül Ruzszkij-nak nem tud megbocsátani. A tábornokot egyébként a következő évben, a tomboló vörös terror viharában, Pjatyigorszk városának temetőjében, több fehértiszttel együtt agyonlövik. Kár volt annyira sietni, Nyikolaj Vlagyimirovics.

1915, ISZTAMBUL. PARVUS, A KÖZVETÍTŐ

1915. január 7-én délelőtt jól öltözött, sötét, robusztus úriember jelenik meg az isztambuli Német Nagykövetségen. Elöl erősen kopaszodik, ettől magasabbnak látszik a homloka, húsos ajkát sűrű bajusz takarja, tömzsi, enyhén pisze orra hiúságról árulkodik. A nagykövet, Wangenheim báró azonnal fogadja. Nem ismeretlenek egymás számára, összefutnak olykor társaságban, lóversenyen, fogadásokon, itt-ott, ahol az elit megfordul. Freiherr von Wangenheimnak a fülébe jutottak az úriember zseniális pénzügyi képességeiről és üzleti érzékéről szóló mendemondák is. Több német cég hivatalos képviselője Törökországban, például a Krupp konzerné. A Vickers Limiteddel, sőt állítólag a rejtélyes múltú Basil Zaharoffal, a világ leggazdagabb fegyverkereskedőjével is kapcsolatban van, aki nagy filantróp hírében áll: bőkezűen adakozik azoknak, akiket az általa értékesített Maxim géppuskákkal még nem küldtek a másvilágra. Biztosat persze senki sem tud az úriember vagyonának hátterét illetően, de Wangenheim nagykövetnek, porosz lévén, nincs kifogása a kreatív módon felépített karrier ellen.

Porosznak lenni 1915-ben nem nemzeti hovatartozást, hanem minőséget jelent. Elég rápillantani a nagyvezérkar tisztjeinek fényképére, amint puritán, csukaszürke egyenruhájukban, fejükön súlyos Pickelhelmmel körülveszik a Kaisert. Tekintetük csaknem olyan éles, mint sisakjukon a tüske. Porosznak lenni annyi, mint militánsnak lenni. Minden poroszból katonát nevelnek egy évszázad óta; fegyelmezett harci gépezeteket, apolitikus, igénytelen, acélos aszkétákat, akiknek a csatatéren éppen arcatlan szervezetségükben rejlik az erejük. A poroszság erényeit egyesítő zseniális triumvirátus, Roon, Bismarck és Moltke három győztes háborút vívott hat év alatt: a Német Császárság létrejöttét karddal harcolták ki, nem a tárgyalóasztalnál. Egy modern Spárta Európa szívében, amire a gyűlölet, a megvetés és a félelemelegyével tekintenek. A német junkerek szemlélete azonban eltér a sok évszázados múlttal rendelkező európai főnemességétől. Egy magyar, spanyol vagy osztrák arisztokrata számára méltatlan az anyagi ügyekkel való bajlódás, beszédtrémaként is közönséges. Ellenben a porosz mag köré csoportosuló német nemes akkurátus, racionális és anyagi; a kifogástalan külső mögött valamiféle garasoskodó kicsinyesség rejlik. Tudják, hogy a háborúhoz pénz kell, még a győztes háborúhoz is. Egy elhúzódozó háború finanszírozására a világ összes pénzére szükség van, ezért aztán nem árt jó viszonyt ápolni azokkal, akik a világ összes pénzét előállítják. Bismarck virtuóz politikai stratégiája mit sem ért volna, ha nem sikerül saját céljai szolgálatába állítania ezt az ár-

nyékhatalmat. A birodalom mindenkori vezetőit, ha nem is szívélyes, de stabil kapcsolat fűzi a nemzetközi pénzügyi körökhöz.

A porosz tiszt a legkelendőbb exportcikk a századfordulón: Törökországba Liman von Sanderst küldik, hogy újjászerveze a hadsereget. A törökök a legyőzhetetlennek hitt szövetséges védőszárnyai alatt lépnek be a háborúba. Az ellenséges Orosz Birodalom térdre kényszerítése részben „személyes” ügy: a konzervatív pravoszláv monarchisták azt az álmodat dédelgetik, hogy visszahódítják Konstantinápoly városát, amelynek örököséiként tekintik magukat. A hajdani „három Róma” mítosz újjáéled; elvégre Retteggett Iván titulusai között még szerepelt a „Nagy Konstantin városában uralkodó új Konstantin cár”. Le kell verni a félholdat a Hagia Sophia csúcsáról! Nem sejtik, hogy ez a képzelgés oda vezet, hogy végül a keresztet verik le valamennyi orosz székesegyház kupolájáról.

A sötétöltönyös úriember pontosan ez ügyben keresi fel Wangenheim bárót. Keretelés nélkül közli ajánlatát: Németországnak és a szociáldemokráciának közös célja a keleti fronton vívott háború mielőbbi befejezése, amely egy oroszországi forradalom kitörése révén érhető el. Ha a monarchiát szétzúzzák, az Orosz Birodalom különbékére kényszerül, az új néphatalom pedig gondoskodik a hadsereg demilitarizálásáról. A tartós béke érdekében Oroszországot fel lehet darabolni kisebb államokra, kihasználva a nemzetiségek elégedetlenségét. Ennek a nagyszabású tervnek részletes kidolgozására és megszervezésére ő maga, Alekszandr Parvus vállalkozik. Elsődleges feladatának a bolsevik és a mensevik csoportok összebékítését tekinti, mert a széles körű forradalmi mozgalmat csak egységesen lehet felépíteni. Az érintetteket jól ismeri, kész tárgyalóasztalhoz ültetni a vezetőket. Ehhez persze „nem kevés pénzre” van szüksége, amit, tervei szerint, a németek biztosítanak. Wangenheim figyelmen kívül hagyja, de ilyen fontosságú kérdésben nem dönthet. Ajánlásával Parvus március elején Berlinbe utazik, ahol átad a német kormánynak egy saját kezűleg készített, részletes tervet „Doktor Gelfand Memoranduma” címmel.

Alekszandr Parvus és Doktor Gelfand ugyanaz a személy. A „Parvus” („kicsi”, „jelentéktelen”) ironikus szerzői és mozgalmi álneve annak az embernek, aki a belorusz Berezino városában született 1867-ben, Izrail Lazarevics Gelfand néven. Miután egy tűzvész elpusztította a környék nagy részét, a család Ogyesszába költözik, ahol a fiú befejezi a gimnáziumot. Már itt forradalmi diákkörökbe jár, amikor pedig tizenhét évesen Zürichbe kerül, megismerkedik a Munka Felszabadítása nevű első orosz marxista szervezet emigrációba kényszerült krémjével. A Bázeli Egyetemen doktorál filozófiából, mellette közgazdaságtant és politológiát hallgat. Németországban belép a tekintélyes Szociáldemokrata Pártba – ami egyébként a legrégebbi német párt, napjainkban több mint hatszázezer tagot számlál és tagja a Szocialista Internacionálnak. Ezen belül Gelfand a szélsőbaloldal álláspontját fogadja el, bár még azt is túlzottan mérsékeltnek találja: senki sem meri rászanni magát a nagy lépésre, a világforradalom előkészítésére. Hatalmas példányszámban, legalább három nyelven megjelenő napilapot kellene kiadni, minden létező fórumon agitálni, fellobbantani a tüzet a nemzetközi munkásság szívében... Gelfand ezer örömmel vállalná a szervezés fáradtságos

feladatát, csak hogy nem állnak rendelkezésére anyagi eszközök. Kézenfekvő következtetésre jut, amit később egyik életcéljának tekint: meg kell gazdagodni.

Addig is lázító újságcikkek írásával tölti az idejét: ekkor használja először a Parvus álnevet. Mesterkedésének jutalmául „nemkívánatos külföldiként” kiutasítják Poroszországból és Szászországból, átteszti hát székhelyét Münchenbe. Ezekben az években ügybuzgalmával és odaadásával kivívja a nemzetközi szociáldemokraták tiszteletét. Lakása az elvtársak találkozóhelye; Rosa Luxemburg rendszeres vendége, de megfordul nála Lenin is, hogy válogasson bőséges könyvtárából. Nem kedvelik egymást és ez a kimondatlan ellenszenv a későbbiekben hideg távolságtartássá, majd teljes elfordulássá fajul. „Iljicsnek” nem imponál, hogy Parvus már ekkor megpróbálja kibékíteni a bolsevik és mensevik nézőpontokat és szócsövükben, a Szikrában közli a „permanens forradalom teóriáját” vázoló, nagy visszhangot kiváltó írását.

Ez abból az erősen leegyszerűsített marxista társadalmi modellből indul ki, hogy a burzsoázián és a proletariátuson kívül nem létezik más osztály: az utóbbinak fokozatosan proletarizálnia kell az előbbit – az erre alkalmatlanokat vagy átnevelni, vagy likvidálni. A folyamat kezdeti lépése a „polgári demokratikus” forradalom kirobbantása, majd ha az adott ország gazdaságilag és társadalmilag készen áll, sor kerülhet a szocialista forradalomra. A leninista-bolsevik ártértelezés szerint egy olyan országban, ahol a forradalom motorja nem a polgárság, hanem a proletariátus, azonnali átmenet lehetséges a szocialista forradalomba. Ellenben a mensevikek álláspontja szerint – akik még a parasztságot is ellenségnek tekintik – hosszú időnek kell eltelnie, amíg a társadalom a kívánt mértékben proletarizálódik ahhoz, hogy kész legyen elfogadni a szocialista forradalmat. Addig a proletariátusnak állandó harcban kell állnia az elnyomó burzsoáziával, vagyis szükséges az osztályharc időbeli kiterjesztése nemzetközi méretekben. Ez persze hallatlan erőfeszítést, szervezést és az ügynek való teljes alárendelődést követel. Valójában a Kommunista Kiáltvány csírájában már magában hordozza ezt az elméletet, amire bizonyára nemcsak Parvus figyel fel. Egyébként a „proletár” szó a latin „prolesból” („gyermek”, „utód”) származik: vagyonnal nem rendelkező, munkaejyük áruba bocsátásából élő és igen termékeny embereket jelöl. Az ókori Rómában a „proletarii” a legalsó, még szabad társadalmi osztály volt, ami rendszerint sok gyermek – a dolgozó utánpótlás – felnevelésével lehetett az állam hasznára. Érdekes módon a jelentős szocialista vezetők között egyetlen „proletárszármazású” sem akadt: Marx tehetőes családban nőtt fel, Engels apja textilgyáros volt, vagyis mindketten az „elnyomó burzsoázia” képviselői voltak.

Parvus nimbuszát az elvtársak körében egy 1902-ben történt, nem különösebben fontos közjáték homályosítja el, ami felfedi gátlástalan kapzsiságát. Az akkoriban külföldön még ismeretlen fiatal író, Makszim Gorkij ügynökéül szegődik. Az Éjjeli menedékhely nagy sikert arat szerte Németországban, egyedül Berlinben ötszázszor állítják színpadra. A honorárium egy része Parvust illeti, a másik a szerzőt (mindössze huszonhat százalék), a harmadik az orosz szociáldemokraták pártkasszájába folyik be. Azaz csak folyina, mivel Gorkij szerint „pártfogója” a teljes bevételt megtartja magának. Kész akár peres úton is visszaszerezni az elcsalt százharmincezer márkát, de

Rosa Luxemburg meggyőzi, hogy a nyilvános botrány rossz fényt vetne a mozgalomra. Parvus tehát tolvaj, ami önmagában nem botránkoztatná meg tisztelőit, ha nem saját elvtársaitól lopna. Egy reménybeli kommunista, aki megkárosítja a forradalmat!

És a forradalom a küszöbön áll. Kitör az orosz–japán háború, Parvus megjósolja Oroszország „elkerülhetetlen vereségét” és az egyeduralom bukását. 1905 októberében a cár kénytelen manifesztumot kibocsátani az alkotmányos monarchiára való áttérésről. Széles körű amnesztia révén sok politikai elítélt és emigráns forradalmár visszatér Szibériából és külföldről.

Köztük Parvus és a fiatal Lev Trockij, akivel még Münchenben ismerkedett meg. Valószínű, hogy Trockij az ekkoriban mentorának tartott és „a századforduló kiemelkedő marxistájaként” tisztelt Parvustól veszi át a „permanens forradalom teóriáját”. A két barát és elvtárs széles körű agitációs tevékenységbe kezd a forrongó orosz fővárosban. Létrehozzák a Munkásküldöttek Pétervári Tanácsát, kiadják a Kezdet elnevezésű lapot, gyárakban, munkásnegyedekben, hadihajókon szónokolnak, sztrájkokat szerveznek. Parvus megírja „Pénzügyi Manifesztumát”, amelyben korrupcióval vádolja a cári kormányt és – nem teljesen alaptalanul – azt terjeszti, hogy Oroszország gazdasága összeomlóban van.

Trockijt az év végén letartóztatják: visszaeső bűnözőként életfogytig tartó szibériai száműzetésre ítélik és minden állampolgári jogától megfosztják. Szibéria nem ismeretlen számára, öt évvel korábban már járt itt első feleségével, a bombahajigáló terroristanővel, Alekszandra Szokolovszkajával. Családot alapított, és elmélyítette ismereteit a marxista-leninista tanok területén. Akkor egy tehervagonban szökött meg, szalmabálába rejtözve; most sem tervez hosszas időzést.

Parvus azonban tovább tevékenykedik a következő év őszéig, amikor három évre száműzik a fagyos Turuhanszkij vidékre. Sokat elárul a cári önkényuralom szigoráról, hogy a politikai foglyok lépten-nyomon megszöknek a száműzetésből, könnyűszerrel külföldre jutnak, és szerte Európában terjesztik felforgató tanaikat. Pontosan ezt teszi Parvus is: már útközben kereket old, hamarabb visszaér Pétervárra, mint a fegyenceket kísérő őrök. Aztán elutazik választott hazájába, Németországba. 1908-ig itt él,

Parvus és Rosa Luxemburg

akkor végleg kitelik a becsülete; „erkölcstelenség” miatt kizárják a Német Szociáldemokrata Pártból. Nehéz elképzelni olyan szélhámosságot, amit Parvus még nem követett el, de úgy látszik, ezúttal sikerül túlszárnyalnia korábbi kreativitását. Mindig imádta a luxust: a napot pezsgővel, szivarral kezdi szőke kokottok társaságában, és zajos orgiával fejezi be előkelő szállodák lakosztályaiban – „felelőtlenül szórja a pénzt”, – írja Karl Radek elvtárs, aki egy időben közel áll hozzá.

Először Bécsbe, majd Isztambulba költözik. Kétes pályafutásának és rejtélyes életének leggyümölcsözőbb évei következnek. Erről a korszakáról viszonylag keveset tudni, de az bizonyos, hogy legfőbb álma, a vagyonszerzés, a balkáni háborúkkal kapcsolatos machinációk révén beteljesül. Továbbra is éles hangú cikkeket ír, hangoztatja, hogy a Központi hatalmak győzelmét kívánja, ezáltal reméli az aktív, de sajnos kevésbé forradalmi Német Szocialista Párt további erősödését. Kapcsolatot keres különféle baloldali csoportokkal, egyúttal igyekszik a német üzleti körök hasznára lenni. Miután Talaat pasa felfigyel rá, az ifjútörök mozgalom buzgó támogatója és tanácsadója; hitelt szerez nekik a Deutsche Banktól. Radek szerint a törökök „a pénzügyi kérdések alapos ismerőjeként” tisztelik. Elterjed a pletyka, hogy német kém, mások szerint angol, egy tucat szabadkőműves páholy meg a Weishaupt-féle Illuminátusok tagja... Parvusról mindez elhihető, de nem sokat számít. Nincs szüksége titkos társaságokra és tanokra maró gyűlölete alátámasztásához. Mióta az eszét tudja, gyűlöli a tradicionális Oroszországot: ez a gyűlölet lelkialkatából adódik, zilált személyiségéből. „Mindig volt benne valami hóbortosság” – mondja Trockij már szakításuk után. A „szumaszbrosztvo” szót használja, ami összetettebb a pusztán „hóbortosságnál”: kiszámíthatatlan, örültségek elkövetésére hajlamos, egzaltált személyiség. Az anyagi dolgokban való racionalizmusa szenvedélyes idealizmussal és nyughatatlan becsvágygyal társul. Az elméjében tomboló démonok végighajszolják Európán; mindenhol vannak kapcsolatai, de nincs otthona, se hazája, se békéje. Felszínes dolog lenne ennek az egzisztenciális belső zaklatottságnak kiváltó okát a rossz családi körülményekben, vagy a cári elnyomásból adódó keserű gyermeki tapasztalatokban keresni. Ráadásul valótlan is, mert – számos forradalmárhoz hasonlóan – soha nem élt nyomorban. Parvus a legendás bolygó zsidó jellegzetes megtestesülése.

1915–1916, SKANDINÁVIA. DOKTOR GELFAND MUNKÁHOZ LÁT

„Doktor Gelfand Memoranduma” nagy hatást kelt német kormánykörökben. Egyedül a pénzügyminiszter sokallja a tervben feltüntetett húszmillió rubelt, amennyibe a doktor úr szerint a forradalom finanszírozása kerülne. Nem tudni, hogy végül is titokban mennyi pénzt adtak erre a célra. Különböző összegeket említene: a britek szerint 1917 végéig összesen harmincmillió birodalmi márkát juttatnak el Oroszországba, kezdetnek ötmilliót. Ezzel szemben Parvus sajátkezű elismervénye arról tanúskodik, hogy 1915 végéig csupán egymilliót vesz át a koppenhágai német követtől, azt sem márkában, hanem rubelben. Találkozik Leninnel egy berni vendéglőben, de

nem sikerül megegyezniük. A németországi szociáldemokratákhoz hasonlóan ő is hűvösen és bizalmatlanul fogadja Parvus ajánlatát, őt magát spekuláns szélhámosnak tartja. Azt mondja, hogy a proletárforradalomnak és a militáns Németországnak nem lehetnek közös érdekei és céljai. Parvus felhívja Lenin figyelmét arra, hogy a Német Birodalom győztes pozícióban van, fejlett ipara és gazdasága miatt egyelőre ellenáll a forradalmi kísérletnek; ellenben a főleg mezőgazdaságon alapuló, a modernitás szellemének makacsul ellenálló, még mindig patriarchális Oroszország, háborús vereség esetén, az anarchikus felforgatás ideális talaja lenne. Ami 1905-ben nem sikerült, most komoly reménnyel kecsegtet, de precíz szervezésre van szükség, hogy amikor eljön az idő, mindenfelől sarokba szorítsák a monarchiát.

Radek máshogyan emlékszik: azt állítja, hogy 1915-ös visszatérése után Parvus hiába keresi a kapcsolatot az emigráns orosz szociáldemokrata vezetőkkel, azok árulónak bélyegzik és nem hajlandók találkozni vele. (Beleértve a hűséges Rosa Luxemburgot, aki annak idején még rövid börtönbüntetése alatt is meglátogatta). Mi több, Lenin kemény szavakkal támadja egykori elvtársát: „Sűrű kloákája a német nemzeti sovinizmusnak”. Trockij és a mensevik Martov a Párizsban kiadott Nase Szlovo egyik cikkében Parvus képmutató jelleméről ír, ami a régi barátság elmúlásához vezetett: „Parvus nem létezik többé. Csak ez a politikai Falstaff tekereg a Balkánon...” A megvádolt nyílt levélben próbálja magyarázni álláspontját, de Trockij nem publikálja.

Úgy tűnik, hogy Parvus éppen akkor szigetelődik el az oroszországi forradalom leendő vezetőitől, amikor végre sikerül anyagi támogatást találnia nagyszabású tervéhez. De eszében sincs feladni: tudja, hogy a megfelelő pillanatban az elvtársaknak nem lesznek aggályaik a pénz eredetét illetően. Székhelyét átteszi a semleges Skandináviába, ahol első dolga felkeresni a koppenhágai német követet, Ulrich von Brockdorff-Rantzau grófort, akitől átveszi a Petrográdba titokban eljuttatandó első részletet. Természetes bizalmatlansága ellenére a gróf egészen jól megtalálja a közös hangot az anarchista kalandorral. Azt fontolgatják, ki a legalkalmasabb ember a forradalom vezéralakjának szerepére. Brockdorff meggyőződése szerint „a leghatékonyabb szélsőségeket bevetni. Így a dezintegráció körülbelül három hónap alatt eljut abba a stádiumba, hogy a német hadsereg katonai erővel összeroppantathja Oroszországot.” Utólag sokan vitatják, hogy Parvus éppen Lenint javasolja erre a feladatra, figyelembe véve a legjobb indulattal is „hűvösnek” nevezhető viszonyukat és meddő tárgyalásukat. Lehet, hogy Parvusban felülkerekedik az elvtársias objektivitás, amikor kijelenti: „*Lenin még Kerenszkijnél is dühöngőbb örült!*” Tehát személyesen ismeri Kerenszkijt. Nocsak, nocsak.

Koppenhágában „Doktor Helphand” (most így, angol változatban szerepel az iratokban, „Segítő Kézként”) létrehoz egy tanintézményt a háború előzményeinek és szociális következményeinek tanulmányozására. Az oktatók között találjuk a leendő Petrográdi Cseka vezetőjét, Mojszej Urickijt és a gazdag lengyelországi kereskedőcsaládból származó Jakub Haneckit (oroszosan Ganeckij), Lenin bizalmasát, akitől az 1937-es „nagy tisztogatás” idején majd Sztálin tisztítja meg a bolygót. Ugyancsak Hanecki lesz az igazgatója a Stockholmban felállított Fabian Klingsland

fedőcégnak, aminek oroszországi kirendeltsége teljesen az ő rokonainak irányítása alá kerül. Egyike azon vállalatoknak, amelyeken keresztül pénz és fegyver áramlik az orosz forradalmárokhöz. Később nyilvánosságra kerül, hogy fegyvercsempészettel és pénzmosással foglalkozik, úgyhogy (mozgalmi álnevén) „Masiniszta” Jakubot bíróság elé állítják 1917-ben. A német hatóságok tudják, hogy Parvus köre kapcsolatban áll Hjalmar Brantinggal, a Svédországi Szociáldemokrata Párt vezetőjével – aki később három alkalommal is miniszterelnök lesz, és Nobel-békedíjat kap a Nemzetek Szö-

II. Miklós a tobolszki száműzetésben

vetségéhez való csatlakozásért – és barátjával, Olof Aschberg bankárral és üzletemberrel. Mindketten rokonszenveznek a bolsevikokkal; Aschberg saját pénztintézete, a NyaBanken számos homályos pénzügyi machináció lebonyolítója. Aktív közreműködő a svédországi német követ, Kurt Riezler is, aki később azzal dicsekszik, hogy az ő fejéből pattant ki a „lepecsételt vagon” ötlete, amiben Lenint és harcostársait hazacsempésztek. Kétségtelenül Stockholm a fővárosa a forradalmi előkészületek anyagi megalapozásának, míg az ideológiai kidolgozók jó részét Svájcban tevékenykednek.

Felmerül a kérdés, hogy a hivatalos német politika, II. Vilmos császár (aki nem melleleg Miklós

cár első unokatestvére és jó barátja) és a nagyvezérkar miért foglal állást a mellett a kiszámíthatatlan következményekkel járó vabanque mellett, ami egy forradalom ki-robantásával jár. Ráadásul nem tudhatják, hogy a meghatározó erőt képviselő német szociáldemokrácia hogyan fog reagálni az eseményekre. Egyszerűen politikai rövidlátásról van szó – azt remélik, hogy képesek uralni a palackból kiszabadított szellemet, aminek telhetetlen étvágyát maguk sem ismerik? Már Clausewitz, a porosz hadászat egyik atyja megmondta a XIX. században, hogy többé nem lehet háborút vívni és tartós békét teremteni anélkül, hogy az ellenség hátszögét belülről, forradalom útján ne gyengítenék meg. Bismarck ismerte ezt az elméletet, de gyakorlati alkalmazását becstelennek tartotta egy monarchiával szemben. Ami azt illeti, a második Német Birodalom összekovácsolása, sőt nagyhatalmi pozícióját biztosító háborúja hasonló vabanque-ok eredménye. Sokat elárul a németek szemléletéről Brockdorff-Rantzau is: „Valószínűleg veszélyes a Helphand mögött álló erőket felhasználni, de ha visszautasítjuk szolgálatait attól tartva, hogy képtelenek lennénk

uralni ezen erőket, bizonyosan gyengeségünket demonstrálnánk.” Ez a vélekedés inkább utal elbizakodottságra, mint rövidlátásra. Ésszerű magyarázatnak tűnik, hogy sokáig nem annyira az oroszországi forradalom kirobbantásában gondolkoznak, inkább nyomást akarnak gyakorolni a cásra azáltal, hogy az emigráns politikai bűnözőket a saját zsoldjukban tartják. 1915 végén Vilmos császár megbízza udvari marsallját, hogy az orosz uralkodóhoz közelálló Frederiksz grófon keresztül puhatolja ki egy esetleges különbéke esélyeit a régi barátságra apellálva. Miklós – vesztere – hajlíthatatlan: „Ez a barátság a múlté – mondja –, és örökre el van temetve.” Még a következő év folyamán is lehetőség nyílna a közeledésre; csak hogy a cár ígéretet tett Franciaországnak, hogy a háborút a „győzedelmes befejezésig” folytatja. Ami a német nagyvezérkar szerepét illeti, Ludendorff tábornok emlékiratai szerint, annak jelentőségét túlbecsülik. Legfeljebb a nagy Moltke korában volt a „félisteneknek” gúnyolt főtiszteknek háborúkat eldöntő politikai befolyásuk. Miután a Német Birodalom megerősödött, II. Vilmos erősen lecsökkentette a nagyvezérkar hatáskörét.

Nem tudni pontosan, mi történik az 1915 vége és 1917 februárja közötti bő évben. 1915 szeptemberében sor kerül a Zimmerwaldi konferenciára, a második Internacionálé háborúellenes csoportjainak nemzetközi találkozójára, amelyen Lenin az „imperialista” háború befejezését követeli, összekapcsolva a „fegyver megfordításával”. Ez nem új elmélet: annak idején Jean Jaurès jelentette ki, hogy amennyiben a proletárok kezébe fegyvert adnak, kötelességük saját uraikra löni, nem pedig más országok munkásosztályát pusztítani. Szintén szeptemberben értesíti Németország berni követe Bethmann-Hollweg kancellárt arról, hogy Parvus nem boldogul Leninnel, ezért saját ügynöküket, az észt Aleksander Keskülát küldték el hozzá azzal a céllal, hogy kipuhatolja, milyen feltételekkel hajlandók a bolsevikok különbékét kötni, amennyiben hatalomra kerülnek Oroszországban. Úgy tűnik, ez a megbeszélés végre eredménnyel jár, mert létrehoznak egy alapítványt, ami Stockholmból Finnországon keresztül Petrográdba juttat nagyobb összegeket és forradalmi röpiratokat, kiadványokat (többek között Lenin Szociáldemokrata című lapját). Ez a pénzforrás 1916 közepétől, ismeretlen okok miatt, befagy. Közben Parvus tevékenységét egyre nagyobb gyanakvással figyelik a németek; úgy sejtik, hogy a saját zsebére is dolgozik. A doktor úr terveiről szóló hírek eljutnak a petrográdi titkosrendőrség vezetőjéhez, Globacsovhoz, aki besúgóin és ügynökein keresztül folyamatosan értesül a helyi szocialisták aknamunkájáról. „Ezek csak álmok, amik soha nem válhatnak valóra – mondja fölényesen. – Egy grandiózus mozgalom létrehozásához a pénz mellett hatalomra is szükség van, ami Parvusnak már nincs...”

A Parvus-nyom kihűlni látszik. Tény, hogy sem ő, sem Lenin, sem Trockij nincsenek az orosz fővárosban a zavargások kitörésének idején, 1917 februárjában. Egy ilyen precízen összehangolt akcióhoz szükség van belső szervezőkre is, akik vagy ki játszották a cári titkosrendőrséget, vagy fel sem keltették a figyelmét. A német forrásból csordogáló pénz és a vezető körök kiváló taktikája szintén nem tanúskodik a forradalom kirobbantása melletti egyértelmű állásfoglalásról.

Az egyetlen kézenfekvő magyarázat, hogy nem kizárólag Parvus fedőcégein keresztül bonyolítják az előkészületeket, és távolról sem csak a német politikusok. Nagyobb méreteket kell gondolkozni, ahogy az érintett urak tették. De kik? És miért?...

Kik gyűlölik annyira az orosz monarchiát és a Romanovokat, hogy éveken (sőt talán évtizedeken) keresztül befolyást, pénzt nem kímélve, megannyi vérszomjas kalandort hatalomra segítve, türelmesen fonják köré pókhálójukat, egészen a dinasztia megsemmisítéséig? Mert a cél nem pusztán a monarchikus államberendezés szétzúzása, hanem az uralkodócsalád elpusztítása. Lenin nem a levegőbe beszél, amikor kijelenti: „Legalább száz Romanovnak le kell csapni a fejét, hogy az utódaiknak is elvegyük a kedvét a *bűnözéstől*.” Pontosan ez fog történni.

Nem Parvus adja meg a választ. Bármennyire is aspirál a főkoordinátor szerepére és megtesz minden tőle telhetőt, csábító leegyszerűsítés lenne a mesteri terv egészét az ő rovására írni. Tökéletesen kielégítő, minden részletében bizonyítható válasz nem ad senki. Tanácstalanul téblábolunk a pókháló körül... ezer szál, amik a középpontban találkoznak. Neveket keresünk, kapcsolódásokat...

Trockij... Kerenszkij...

1916, PETROGRÁD. KERENSKIJ SZÍNRE LÉP

1916. január 6-án – csaknem pontosan Parvus isztambuli ajánlatának első évfordulóján – Franciaország petrográdi nagykövete, Maurice Paléologue különös eseményt jegyez fel naplójába. Bizalmas informátorától (aki valószínűleg a titkosrendőrség munkatársa) arról értesül, hogy a helyi szocialista csoportok vezetői titkos összejövetelt tartanak Alekszandr Kerenszkij elnökletével. Fél évvel korábban is volt hasonló megbeszélés, akkor Lenin zimmerwaldi programját vizsgálták meg. A Zimmerwaldi konferenciára csak 1915 szeptemberében került sor: ha a petrográdi elvtársak már júliusban ismerték a Lenin által előterjesztendő követeléseket, nyilvánvalóan kapcsolatban álltak az emigráns forradalmi körökkel. Napirendre került annak tisztázása is, hogy milyen aktív szerephez juthatnak a proletariátus vezetői az orosz politikai életben, ha a katonai vereségek békekötésre kényszerítik az uralkodót.

Ezúttal Oroszország jelenlegi helyzetéből kiindulva a következőket állapítják meg: a hadsereg sorozatos vereségei növelik a háttország elégedetlenségét, fogyóban az élelem- és muníciótartalék. A cár hiteltelenné vált, makacs kitartása Franciaország mellett teljes pusztulásba dönti a Birodalmat. Az uralkodócsalád elefántcsonttoronyban él, ultrakonzervatív arisztokratákkal és „csodatevő” szélhámosokkal barikádozza el magát a nép panaszai elől. Ezek legártalmasabb képviselője Raszputyin, akinek „gyógyító képességéhez” és tanácsaihoz a cárné betegesen ragaszkodik, noha a sziberiai paraszt napokig tartó részeg mulatozásaitól és botrányaitól hangos a főváros. Az ország kétségtelenül különbékére kényszerül a németekkel. „De ha ezt a békét a cári kormány köti meg, akkor reakciós béke, monarchikus béke lesz... Márpedig

ennek a békének mindenképpen demokratikus, szocialista békének kell lennie.” Kerenszkij végkövetkeztetése: „Mihelyt közeledni látjuk a végső háborús válságot, kezünkbe kell vennünk a hatalmat és megteremteni a szocialista diktatúrát.”

Paléologue bizalmas informátora – tehát a titkosrendőrség – azt is tudja, hogy a magát mérsékelt szocialistának valló Kerenszkij hatalomra kerülése esetén ragaszkodni fog a mindenkire kiterjedő szavazati jog és a népek önrendelkezési jogának biztosításához. Ez a monarchia széthullását jelenti, divatos kifejezéssel élve „nemzetállamok” felállítását. A nagykövet feljegyzi: biztos az oroszországi szociáldemokrácia háttérben munkálkodó áruházában, „amihez a munkások és katonák legalantasabb ösztöneit hívta segítségül”. Neki, mint szövetséges ország képviselőjének elsősorban az számít, hogy az Orosz Birodalom ne lépjen ki a háborúból, mert Franciaország és

*Megérkezik a szovjet delegáció a breszt-litovszki béketárgyalásokra
(elől cigarettával Kamenyev)*

Anglia nem tud helytállni a németekkel szemben a keleti front összeomlása esetén. De még „felvilágosult” francia létére is megérti a „pravoszlávia, egyeduralom, népiség” hármas jelszavát, amit Szergej Uvarov, I. Miklós minisztere dolgozott ki „az egyeduralom iránti korlátlan elkötelezettségről és engedelmességről”. Pétervári/petrográdi évei alatt sokakkal beszélget erről és azt tapasztalja, hogy Oroszországot sem az angol modell mintájára létrehozott alkotmányos monarchiával, sem köztársasági államformával nem lehet kormányozni. Itt képtelenség „jótékony hatású” forradalmat levezényelni, amit újjáépítés követhet, mert hiányzik hozzá a művelt polgári réteg. Mindenki hallott az anarchisták földalatti tevékenységéről, szemtanúja volt a nép-akaratosok nyílt terrorjának, amikor a századfordulón miniszterek és nagyhercegek kocsiját robbantották fel: mégsem képesek elhinni, hogy a cárizmus bukása valós veszély.

A hagyományos orosz gondolkozás szerint vallás és uralkodó kikezdehetetlen egyseget alkot: az uralkodó nem pusztán egy, a hatalmat aktuálisan gyakorló emberi lény, hanem az isteni akarat által népe élére állított, roppant felelősséget viselő „atyuska”, aki arra született, hogy Isten szándékát alattvalói számára közvetítse. Szóba sem jöhet, hogy „a nép szava Isten szava”: a cár szava az. Ezért fogadják el zúgolódás nélkül a kegyetlen intézkedéseket évszázadokon keresztül: hiszen az isteni hatalomnak büntető, megtorló arculata is van. A cárnak nem kell „rokonszenvesnek” lennie; mindenféle populistá megnyilvánulás sérülékenységet és gyengeséget demonstrálná. „Mi dolgom nekem a közvéleménnyel? – kérdezi II. Miklós, amikor egy alkalommal felhívják figyelmét valamely intézkedése népszerűtlenségére. Oroszországban nincs cár pravoszlávia nélkül, és nincs pravoszlávia cár nélkül: ha valaki megkérdőjelezi az egyiket, szükségszerűen eljut a másik tagadásához is. Az alkotmány kibocsátása után gombamód szaporodó pártok vezetői és tagjai, tudatosan vagy sem, elkövették ezt a hibát. Egy részük azzal áltatta magát, hogy a Birodalom igazi erejét a földművelő nép őrzi, amelyet meg kell védeni lelkileg korrumpálódott uralkodó osztályától. Jellegetes tévút a narodnyik mozgalomé (ami sokban hasonlít a tolsztojánus eszméhez): az önkényuralom nélküli, földközösségen alapuló szocializmus megteremtése prekommunista képtelenség, idealista disztópia. Az értelmiség másik része modern Oroszországot akart – kidobni minden régi kacatot „a történelem szemétdombjára”. Ezek főleg az Alkotmányos Demokrata Pártba (ismertebb nevükön „kadétok”) és az Október 17-e Szövetségbe („októbristák”) tömörültek. Erősen hatottak rájuk a francia felvilágosodás eszméi, „progresszív liberálisnak” vallották magukat, de a legitim hatalomtól éppoly távol álltak, mint a néptől. A századforduló orosz értelmiségének gyökértelenségét, kiútkeresését mutatja a kadétok széles körű népszerűsége: az I. Dumában elsöprő többséget élveztek. A párt balszárnyának vezetőjét, Pavel Miljukov történelemtörténetét viszontlátjuk az Ideiglenes Kormány miniszterei között.

Még a politikához keveset konyító Putyilov acélgyáros is (az orosz Krupp) belátja: „Bizonyára... az értelmiségiek, az «alkotmányos demokraták» adnak majd jelt a forradalomra, azt hívén, hogy megmentik Oroszországot. De a polgári forradalom után rögtön következik majd a munkásforradalom, azután pedig a parasztforradalom. És iszonyatos, véget nem érő anarchia kezdődik.... Visszatér Pugacsov kora, de talán még annál is rosszabb!”

1916 októberében Paléologue-ot arról informálják, hogy a szociáldemokrata párt legszélsőségebb frakciója, a bolsevikok minden korábbinál jobban felerősödve szervezkednek. „Úgy gondolják, hamarosan itt a harc pillanata, és készülnek rá. A mozgalmat a Duma három trudovik képviselője, Csheidze, Szkobolev és Kerenszkij irányítja. Nagyon erős a Svájcba menekült Lenin befolyása is.” A „petrográdi triumvirátus” tehát magára talál: már nem keresik sem a polgári liberálisok, sem a parasztság képviselőinek támogatását. A radikális balratolódás annál is meglepőbb, mivel Kerenszkij alig két évvel korábban hevesen támadta Lenin eszméit. Most azon mesterkednek, hogy a munkások és a katonák egyesítésén keresztül megszervezzék a „forradalmi diktatúrát”. Rejtélyes forrásból származó röpcédulák terjednek a gyárakban,

a kaszárnyákban, a frontokon. Ezek munkabeszüntetésre, fegyverletételre, a hatalom elleni erőszakos fellépésre buzdítanak: „Közeleg a proletáriátus nagy napja!”. A könnyen manipulálható, egyszerű nép annyit ért ebből, hogy véget ér a háború, az apák, fiak, fivérek hazatérhetnek, és nem kell többé nyomorogni. Október végén a petrográdi üzemek nagy része sztrájkba lép; a munkások „egy titokzatos bizottságtól érkezett utasításra” az utcára vonulnak. A rendteremtésre kivezényelt gyalogezredek a tüntetők helyett a rendőrökre tüzelnek, végül a lovas kozákok szétkergetik a tömeget. Árukladó és nagyon baljós jel, hogy a főváros védelmét biztosító, mintegy százhetvenezer fős helyőrség köreiben is terjed a forradalmi propaganda. A frontokon egyre gyengébb a harci szellem.

1917. január elején Paléologue-nak már arról is pontos értesülése van, mely gárdaezredekben tevékenykednek a felforgatók beépített ügynökei. Természetesen az uralkodócsaládhoz legközelebb álló, legkiválóbb katonai alakulatokban. Úgy tűnik, hogy bizonyos, a német kormánynál befolyásosabb és nagyratörőbb körök a teljes szocialista politikai és pénzügyi arzenált bevetik a Romanovok hatalmának megdöntése érdekében. Érthetetlen, hogy a cári titkosrendőrség orra előtt agitátorok és ügynökök férköznek be kulcsfontosságú katonai, ipari szervezetekbe, amelyek ellen a hírhedt Ohrana semmit sem tesz.

A francia nagykövet naplójában újra és újra visszatér Kerenszkij neve, aki szerinte a forradalmi mozgalom „lelke”. Decemberre a szocialista csoportok a Dumától és a demokratáktól független, saját akcióprogramon dolgoznak. Kerenszkij egyfolytában „társadalmi jóvátételről” és földosztásról szónokol, ami csakis forradalom útján lehetséges. „A kadétok nem értik meg a proletariátust! – harsogja – Nincs mit kezdenünk velük!”

És Kerenszkijjel mit kezdjünk?... Lehetséges, hogy „Oroszország megmentésének” szent ügye lebeg a szeme előtt, amikor a „szocialista diktatúra” megteremtéséről szónokol? Mert szónokolni mesterien tud, azt meg kell hagyni. Nem hiába aspirált kamaszként operaénekesi babérokra, sőt állítólag színjatszó leckéket is vett; a teátrális fellépésnek és a dörgő szólamokkal való rafinált manipulációnak jó hasznát veszi egész életében.

A szépreményű szibirszki jogász apja egykor annak a fiúgimnáziumnak volt az igazgatója, ahova Lenin is járt diákéveiben. A két család állítólag baráti kapcsolatot ápolt. Az ifjú és ambiciózus Kerenszkij már akkor kitűnik beszédeivel, amikor Pétervárott kétes politikai elemek védőügyvédjeként kezd praktizálni. Ilyen minőségben lép fel például a turkesztáni szocialista forradalmárok perében, akiket fegyveres terrorakció szervezésével gyanúsítanak. A hírhedt Bejlisz-ügyben a gyermekgyilkossággal vádolt kijevi gyárigazgató, Menahem Mendel Bejlisz egyik védője. (A hatóságok és a közemberek antiszemita reakciója a különösen megrázó büntényre újabb ürügyet ad az angolszász sajtónak a cári rezsim elleni gyűlölet fenntartására és elmélyítésére.) Néhány alkalommal rövid időszakokra lecsukják: hol eszer röplapokat és fegyvert találnak a lakásán, hol „az ügyvédi talárhoz méltatlan módon” viselkedik... Emlékirataiban elismeri, hogy 1912-ben belép a francia Grand Orient szabadkőműves pá-

holy oroszországi csoportjába a szocialista Csheidzével és Nyekraszovval együtt. Ez korábban sem volt titok, Kerenszkijt már a tízes években prominens szabadkőművesként emlegetik orosz politikai körökben. Azt vallja, hogy személyes világnézete és céljai tökéletesen egybeesnek a szervezetével. Ebben a páholyban elhagyják a bonyolult beavatási rítust és külsőségeket, a tagoktól fegyelmet, „magas morális minőséget” és titoktartást várnak el; ennek megfelelően nem foglalják írásba legfontosabb intézkedéseiket.

1916 végén a Duma egyik ülésén olyan szenvedélyes beszédben támadja az egyeduralmat, hogy a titkosszolgálat megfigyelés alá helyezi. (A cárné reakciója: „Kerenszkijt fel kellene akasztani.”) 1917. február 14-én újra felszólal: a korábbinál is botrányosabb kirohanásában arra hívja fel az orosz népet, hogy tegyen eleget „kötelességének”, tiporja el „a középkori rendszert”. Amikor megkérdezik tőle, hogyan érti ezt, így felel: „Úgy értem, ahogy Brutus az ókori Rómában.” Bár nyilvánosan uszít a cárizmus ellen és felségsértést követ el, még ekkor sem tartóztatják le. Épp ellenkezőleg: hamarosan beköszönt tiszavirág életű politikai pályafutásának fénykora.

Ezt az embert, aki „szocialista diktatúráról” és a demokratákkal való egyezség képzetlenségéről szónokol, az ezredforduló tájkán „rehabilitálják”. Nem igaz, mondják, hogy Kerenszkij gyenge, gyáva, megalkuvó politikus volt, aki a forradalmárok kezére játszotta hazáját. Át kell értékelni a személyét, figyelembe venni őszinte tettvágyát, nagyvonalúságát, amivel a régi rendszer híveit védte, és a bolsevikok ellen később tett határozott lépéseit.

Lehet, hogy nem látta előre a feltartóztathatatlan démoni erőket, amikkel incselkedett, vagy – a németekhez hasonlóan – azt hitte, képes uralni őket. Ez esetben nem volt gazember, csak posztjára alkalmatlan. Lehet, hogy nem kokettált idegen hatalmakkal a dinasztia elpusztítása érdekében, csak belesétált valamiféle csapdába. Lehet, hogy nem tartozott a *belső szervezők* közé, akik előkészítették a forradalom útját, vagy ha igen, nem a vörös forradalomét... Ha egyszer fény derül Kerenszkij valódi szerepére, amit a '17-es események levezénylésében játszott, az érdekes história lesz. Akkor majd megkapja az őt megillető helyet az orosz történelemben.

1917, NEW YORK. TROCKIJ KAPCSOLATAI

1917. január 13-án Lev Trockij megérkezik New Yorkba.

Ekkorra már kevés olyan szeglete van a vén kontinensnek, ahonnan nem utasították ki forradalmi tevékenységért – legutóbb Franciaországból és Spanyolországból. Oroszországba nem térhet vissza, miután másodszor is megszökött Szibériából. „Commandante” Trockij igazán nem szorul bemutatásra: a Vörös Hadsereg későbbi megalapítója – aki soha nem volt katona – szovjetunió-beli rehabilitációja után a világorradalom apostola, „gigantikus személyiség”, kozmopolita, felvilágosult koponya, a nyugodt erő szobra. Ennek a legendának a magvát elsősorban ő hintette el magáról; azok pedig, akik kiábrándultak a sztálini vérfürdőből, meg a távoli szimpatizánsok,

a diákmozgalmakban és vitaesteken kedvtelésből politizáló európai értelmiségiek tovább erősítették. Szinte hihetetlen, hogy az a Trockij, aki rokonszenves középkori úrként, filmfelvevő gépek előtt, angol nyelven felolvasta elméleteit, ugyanaz az ember, aki húsz évvel korábban kijelentette: „Örökre véget kell vetni az emberélet szent értékéről szóló papi-kvéker fecsegésnek”, és a polgárháború alatt az éhező parasztoknak

Pavel Rizsenko – Kondítsd meg a baragot! (Bűnbánat-triptichon, 2004)

azt mondta: „Ez még nem éhezés. Majd ha az anyák megeszik saját gyerekeiket, akkor fogtok éhezni.”

De hát „fiatalság bolondság”. Azóta biztosan újraértékelte egykori nézeteit. Némelyek úgy vélik, hogy a Szovjetunió története másképpen alakul, ha Sztálin helyett Trockij vezet. Mások ellenben Ramón Mercader főbűnőül nem azt róják fel, hogy jégcsákányt állított Lev Davidovics fejébe, hanem inkább azt, hogy eléggé megkésve tette. Utolsó, mexikóvárosi otthonának felújítása során előkerült a gyilkos eszköz, rajta a nagy ember vérével. Azóta a házban berendezett múzeumban őrzik, a világhorradalom Longinus lándzsájaként. A közelmúltbeli tatározáskor rábukkantak egy vaskos levélkötögre is, ami új megvilágításba helyezi Trockijnak az orosz forradalom előkészítésében játszott szerepét és fényt derít kiterjedt kapcsolataira.

Lev Davidovics Bronstein az ukrajnai Janovka falu szülőtte, apja vagyonos gazdálkodó. Harmincéves korára már törzsvendég a cári börtönökben. Ezek távolról sem olyan kegyetlen intézmények, amilyenek az utókor képzele a romantikus francia regények alapján: a rabot nem láncolják a terméskő falhoz a lábánál fogva egy nyirkos vár sötét pincéjében, patkányok és férgek között, vízen és száraz kenyéren tartva. Az újdonsült „Trockij” olvas és tanul; autodidaktaként ezeroldalas jegyzetet készít az il-

lusztris szocialisták tanaiból és a munkásmozgalmak történetéről. Amikor átveszi Parvus „permanens forradalomról” szóló teóriáját, még menseviknek vallja magát. Egy olyan ember számára, mint ő, a „permanens forradalom” nem egyszerűen egy elmélet a sok közül. A „permanens forradalom” állandósult anarchiát jelent, a káosz fokozott készenlétben tartását. Ez a káosz elsősorban saját elméjében létezik és habitusán keresztül manifesztálódva áttevődik környezetére. Ez Trockij „karizmája”, ki-sugárzása; annak a vibráló feszültségnek a jelenléte, ami mindig ott lobog a tekintetében és oly sokakat rabul ejt. A vallásos középkorban „démoni megszállottnak” tartották volna, a modern pszichológia nyelvén „pszichopátának”. És mivel számára ez belső tapasztalat révén nyert elhivatottság, az általa ideálisnak vélt társadalmat is erre a mintára képzelel el. Parvus sohasem lehetett volna hatással Trockijra, ha elmélete nem cseng össze a tanítvány természetes hajlamaival.

Az a tény, hogy Európában persona non grata, nem zavarja az amerikai elvtársakat. Épp ellenkezőleg: olyasvalakit látnak benne, aki meggyőződéséért hajlandó elszenvedni a maradi világ kiközösítését. Beszédet tart orosz emigránsoknak, szocialista szervezetek összejöveteleire jár, emellett cikkeket ír az Új Világ című helyi orosz lapba meg a jiddis Der Forvertsbe. Bronxban lakik és hivatalosan heti 12-15 dollárt keres. Ki lehet számolni, hány évtizedig kellene spórolnia ahhoz, hogy összegyűjtsön annyi pénzt, amennyi egy forradalom és hatalomátvétel megszervezéséhez szükséges. Valószínűleg hamar belátja, hogy ennyi ideje nincs. Itt lép be a képbe Jacob Schiff. Nem tudni, mióta ismerik egymást; lehet, hogy Trockij írásai keltik fel Schiff figyelmét, lehet, hogy valaki beajánlja neki. Mindenesetre megvan a közös ügy és cél: az orosz monarchia elpusztítása. Jacob Schiff ugyanis még Parvusnál is jobban gyűlöli a Romanovokat. Türelmes, kitartó, hideg gyűlölete nem könnyen érthető.

Schiff fontos ember. Nem annyira egyetlenszemély, inkább egy egész intézmény. Amíg a Parvus-félek kénytelenek hosszú évek fáradságos munkájával összelopkodni a vagyonukat, addig egy olyan úrnál, mint Schiff, a pénz magától értetődő, korlátlan mennyiségben rendelkezésre álló eszköz céljai eléréséhez. Mindenki, aki számít, vagy a rokona, vagy a lekötelezettje. Az európai monarchák egyik csoportba sem tartoznak, ezért igyekeznek megszabadulni szép sorban mindegyiktől; a lista első helyén a mindenkori orosz cár áll.

Jacob Schiff köztiszteletben álló frankfurti rabbi fia, családfáját 1370-ig tudja visszavezetni. Apja a Rothschild klán németországi fiókjának brókere, ő is ott kezdi pályafutását. Nyilván családi sugallatra, nagyon fiatalon New Yorkban telepszik le, és elveszi Solomon Loeb lányát; ily módon betársula világ legkiterjedtebb multinacionális befektetési bankjába, a Kuhn, Loeb & Co.-ba. Therese Loebtől két gyermeke születik: fia, Mortimer a századfordulón már mellette dolgozik, lánya, Frieda, a hamburgi székhelyű bankházat vezető Max Warburg egyik fivéréhez, Felixhez megy feleségül. Felix Warburnak és másik testvérének, Abrahamnak („Aby”) kulcsfontosságú szerepe van az USA Központi Bankja, a Federal Reserve létrehozásában – ez ellenőrzi az ország valamennyi pénzügyi tevékenységét. A XX. század elejére gyakorlatilag lehetetlen jelentős pénzügyi műveletet lebonyo-

lítani a Kuhn, Loeb & Co., vagy valamelyik partnere megkerülésével. Schiff egyik nagy üzlete a sok közül az USA vasúti hálózatának bővítése, de szívügye oroszországi hittestvéreinek „felszabadítása” a zsarnoki önkényuralom alól. Támogatja a Vilniusban alapított Bundot, az orosz, litván és lengyel munkások szövetségét, amely lát-szólag a munkások jogaiért száll síkra, ténylegesen pedig a parasztokat lázítja (sikertelenül), és fegyveres milíciákat szervez a pogromok elleni „önvédelemre”. A japán hadseregnek kétszázmillió dollárt ad az Oroszország elleni 1904-es háborúban. A japán fogolytáborokban sínylődő orosz katonákhoz monarchiaellenes irodalom tömegét juttatja el strómanján, George Kennan amerikai újságírón keresztül. (Ennek ismeretében érthetővé válik Parvus „jövendölése” a cárizmus küszöbönálló bukásáról.) Schiff az első külföldi, aki abban a megtiszteltetésben részesül, hogy személyesen a japán császártól kap kitüntetést szolgálataiért. A portsmouthi béketárgyaláson ke-reken kijelenti a vesztes Oroszországot képviselő Szergej Wittének, hogy egyetlen bank sem nyújt kölcsönt a Romanovoknak mindaddig, amíg nem biztosítják a Bi-rodalomban élő zsidók teljes egyenjogúságát. Witte azt feleli, hogy ez csak akkor tel-jesülhet, ha a zsidóság lemond arról, hogy beleavatkozzon az ország politikai életébe: „Ez ugyanis nem tartozik önökre, hagyják meg azoknak, akik vér szerint és állam-polgárság szerint is oroszok.” Schiff felháborodott tiltakozását a delegáció másik tagja így tolmácsolja: „Ha a cár nem adja meg a népének az őt megillető szabadságjogokat, akkor majd a forradalom hoz létre olyan köztársaságot, amely biztosítja ezeket a jo-gokat.” Ez egyértelmű fenyegetés.

Ebben a rendkívül feszült politikai helyzetben, a forradalmi terroristák bomba-merényleteivel tarkított 1905-ös év elején kerül sor a „véres vasárnapra”, amit a Bund-emberei általi agitáció készít elő gyárakban, munkásszállásokon, olykor erőszakig fajulva. A Bund különítményesei elűzik a rendőröket, helyenként átveszik a hatalmat, az uralkodó portréján lögyakorlatot tartanak. A Téli Palotához vonuló „békés” tömeg élén az a Gapon pópa áll, akinek tanácsadója és barátja az eszer Pinhas Rutenberg, egy kalandos életutat bejárt mérnök, Plehanov tanítványa, Gapon naiv bizalommal felfedi előtte, hogy a titkosrendőrség besúgója, és bizonygatja, hogy kettős ügynök-ként jó szolgálatot tesz a munkások ügyének. Rutenberg késlekedés nélkül tájékoz-tatja pártját a pap árulásáról, egy vidéki dácába csalja, ahol később felakasztva találják. A házassága miatt kikeresztelkedett, de később az ortodox judaizmushoz formálisan is visszatérő Rutenberg egyébként jó barátja és elvtársa Kerenszkijnek, aki a „véres vasárnap” után az áldozatokat istápoló segélyezési szervezet tagja – amit Schiff és Warburg urak szintén támogatnak.

Schiff maga is elismeri, hogy húsz éven át mindent megtesz az oroszországi zsi-dóság emancipációjának kivívásáért. Hittársai helyzetét gyakran hasonlítja az egyip-tomi fogsághoz, sőt saját feladatát „keresztes hadjáratként” értékeli (a „keresztes” talán túlzás). 1917 márciusában, amikor a Carnegie Hallban megünneplik az orosz forradalom győzelmét, George Kennan meghatottan idézi fel a japán fogolytábo-rokban végzett kemény munkát a katonák fellázítására, mely propagandának köszön-hetően „ötvenezer lelkes forradalmár” tért vissza Pétervárra. Megemlékeznek „a New

York-i bankárról, akit mind ismerünk és szeretünk”, akinek támogatása hozzásegítette a népet „a megfelelő kormány és alkotmány létrehozásához, ami hosszú távon biztosítja az orosz emberek boldogságát és békéjét”. A vörös terror tombolása idején, amikor a „boldogság és béke” kifejezések erősen átértékelődnek, Schiff már tagadja, hogy anyagi segítséget nyújtott a bolsevikoknak. Trockij mexikóvárosi otthonából előkerült levelei azonban más színben tüntetik fel a híres filantróp bankárt. Ezeket a leveleket pontosan az orosz forradalom idején írja neki és pénzügyi partnereinek.

Tekintsünk el a levelektől, elvégre lehetnek hamisítványok is. Beszéljenek a tények. Tény, hogy amint értesül a forradalom kirobbanásáról, Trockij azonnal beszerzi a hazautazáshoz szükséges iratokat, köztük amerikai útlevelet (egy életfogytig tartó száműzetésre ítélt államellenes bűnöző!). Március 27-én hajóra száll családjával és 275 nemzetközi kalandorral együtt, hogy az Ideiglenes Kormány felállítását követően új mederbe terelje a forradalmat. Útközben Halifax kikötőjében letartóztatják egy Londonból érkező távirat miatt, ami arra figyelmezteti a kanadai hatóságokat, hogy veszélyes forradalmár, aki a német kormány megbízásából igyekszik Oroszországba. Tízezer dollárt találunk nála, amiről azt állítja, hogy valóban a németektől kapta, de többet nem mond. Az ominózus távirat arról is beszámol, hogy a brit hatóságok információi szerint a németek 1915 óta pénzelik Kerenszkijt és Lenint, míg Trockij csak később kezdte el támogatni, de mindhárman az ellenség fizetett ügynökei. Lev Davidovics öt napig vesztegel letartóztatásban, amikor utasítás érkezik a washingtoni brit nagykövettől, hogy azonnal engedjék útjára. Egy másik verzió szerint az oroszországi Ideiglenes Kormány, személy szerint Miljukov külügyminiszter kérvényezi ezt. (A kanadai hatóságok évtizedeken át eltitkolták a közvélemény elől az epizódot.) Bárhogyan történt is, ugyanaz a klikk lép fel Trockij szabadon bocsátása érdekében, amelyik ellátta a szükséges iratokkal.

David Shub történész abban a szerencsés helyzetben volt, hogy az utóbbi években kutathatott az Egyesült Államok Külügyminisztériumának archívumában. Pontosan megnevezi azon dokumentumok iratszámait, amelyekből kiderül, hogy az oroszországi forradalom kirobbantásához komoly anyagi segítséget nyújtottak a következő urak: Jacob és Mortimer Schiff, Felix és Max Warburg, Otto H. Kahn (szintén Németországból emigrált bankár), Isaac Seligman, és a Lord Alfred Milner közvetítésével működő brit pénzügyi körök. (Lord Alfred tevékenysége és nézetei önálló kötetet érdemelnének). Shub azt állítja, hogy már 1916 februárjában elkészítették a tervet a cár lemondatására. Ez a dátum nagyjából egybeesik azzal, amikor Kerenszkij és a petrográdi elvtársak nyíltan szónokolni kezdtek a „szocialista diktatúráról” és a „proletáriátus” érdekeiről.

A KÖR BEZÁRUL

1917 márciusában felgyorsulnak az események Petrográdban. Az Ideiglenes Kormány kegyesen megengedi a lemondatott cárnak, hogy visszatérjen a fővárosba és

családjával együtt a Sándor-palotában maradjon, amíg kanyarós gyermekei meggyógyulnak. A helyzet ura most Kerenszkij, az újdonsült igazságügyi miniszter, aki igyekszik megfelelni a hatalom tényleges birtokosának, a Petrográdi Szovjetnek. Amikor felvetődik Mihail Alekszandrovics trónutódlása, az alig lecsillapodott kedélyek felizzanak és újrakezdődnek a zavargások. A Szovjet nem kér a monarchiából, ezért Kerenszkij eljuttatja nagyjelenetét.

A Birodalom jövőjéről folyó megbeszélésen Gucskov és Miljukov azt javasolja Mihálynak, hogy ha a legfelsőbb hatalom felelősségét nem is vállalja el, kormányozzon legalább a Birodalom régenseként, vagy a „Nemzet védnökeként” a háború végéig, mint hajdan Cromwell. Ez a megoldás minden résztvevő számára elfogadható, kivéve Kerenszkijt, aki maga tart igényt Cromwell szerepére (hozzá hasonlóan hamarosan beköltözik a királyi palotába). Hisztérikus dührohamot kap, átkozódásai és fenyegetései megbénítják a jelenlevőket. Amikor Mihály rövid gondolkozási időt kér, Kerenszkij elállja az útját és rákiált: „Ígérje meg fenséged, hogy nem tanácskozik a feleségével!” A feleség – akinek erélyességét ismeri és tart tőle – nincs is Petrográdban. Mihály beadja a derekát, ám az aláírt okmány csak „ideiglenes és feltételes lemondó nyilatkozat”, vagyis a korona végleges visszautasítását az alkotmányozó nemzetgyűlés későbbi döntésétől teszi függővé. Mihail Alekszandrovics tehát formálisan uralkodó, bár hatalmát jelenleg nem gyakorolja. Az Ideiglenes Kormány egyelőre beéri ennyivel. A későbbiekben nem lesznek ennyire nagylelkűek: Kerenszkij házi őrizet alá helyezetteti, aztán a bolsevikok a „vörös Urálbeli” Perm városába száműzik, ahol hűségese angol titkárával együtt meggyilkolják. „Legalább száz Romanovnak le kell csapni a fejét...” – Mihály az első közülük 1918 júniusában.

Amint félreállítják a dinasztia, az Ideiglenes Kormány nyomban eltörli a rendi, felekezeti és nemzetiségi korlátozásokat. Letartóztatják a közismert antiszemitaikat, a monarchista, szélsőjobboldali elkötelezettségű lap- és könyvkiadókat, és a régen kihűlt Bejlisz-ügy közvádlóit. Szabadon bocsátják a politikai foglyokat, visszatérésre bátorítják a száműzött forradalmárokat. Angliában és az Egyesült Államokban szimpátiatüntetésekre kerül sor: még a Szabadságszobor mását is felajánlják. Jacob Schiff lelkesen gratulál az orosz népnek „nagyszerű tettehez”, ami „majdnem csoda, szinte nagyobb esemény, mint elődeink kiszabadulása az egyiptomi fogságból”. Szavainak súlyt adva, rögtön egymillió dolláros hitelt nyújt az „új Oroszországnak”.

Ezekben a hetekben tér vissza Oroszországba Pinhas Rutenberg is sok ezer „elűzött” sorstársával: a régi barátot és párttársat Kerenszkij meleg fogadtatásban részesíti, és annak ellenére, hogy tizenegy évig távol volt, rögtön kinevezi Petrográd kormányzó helyettesévé. Szintén visszatér Lenin és bandája; a viborgi pályaudvaron elvtársaik a Marseillaise indulóval köszöntik – köztük a leendő magyarországi Tanácsköztársaság ifjú kulcsembere, Szamuely Tibor. Május elejére teljes a létszám; a legszélsőségesebb szocialisták mind Oroszországban vannak. Kerenszkij igazságügyi miniszterként mindent megtesz a régi rend bíróságainak összeomlásáért és a hadsereg demoralizálásáért. Ugyanakkor Franciaország erélyesen követeli szövetségésétől a háború folytatását, aminek Miljukov eleget is tenne, de Kerenszkij a vörös vesze-

delemmel fenyegeti és lemondítja. Alekszejev helyére Bruszilovot nevezi ki vezérkari főnöknek, az ő parancsnoksága alatt hajszolja bele a hadsereget a szégyenletes kudarcra végződő júliusi offenzívába. Valóban járja a frontokat és szónokol – ahogy szimpatizánsai állítják –: egyebet nem is tesz. A Szovjet által kirendelt katonatanácsok arról vitatkoznak, hogy a legénység feltétlen engedelmességgel tartozik-e feletteseinek. Rendszeressé válik a parancsmegtagadás, a tisztek elleni erőszak, a dezertálás, sőt a katonaszökevények hátországi fosztogatása. Kerenszkij így képzei „a világ legdemokratikusabb hadseregét”, pedig nyilván tudja, hogy egyetlen hadsereg sem működhet demokratikus, csakis hierarchikuselv alapján.

Ugyanakkor rendkívüli népszerűséget szerez az önmagának kreált aszkéta-imázssal. A sajtó által „néptribunusnak”, „oroszlánszívűnek”, a „forradalom lovagjának”, a „haza megmentőjének” kikiáltott, dísztelen egyenruhában járó államférfit vallásos rajongás övezi: autója elé virágszirmokat szórnak, tülekednek, hogy ruháját megérinthessék, mint egykor a szentekét. Amikor beköltözik a Téli Palotába, némelyek ironikusan IV. Sándornak titulálják. Még évtizedek múltán is felindultan emlékszik vissza a '17-es esztendőre: „Ha akkor lett volna televízió, senki sem tudott volna legyőzni!”. Őszre szinte egyeduralmat épít ki, de a Kornyilov-affér után a katonák – főleg a kozákok – bizalmát elveszti. „Az első oszlopra Lenint akasztják fel, a másodikra meg Kerenszkijt” – jósolja Kornyilov tábornok, de a leleményes jogász ezúttal is elkerüli a kötelet. Lassan mégis lejár az ideje, hiába közeledik a bolsevikokhoz. A szóbeszéd szerint ápolónőnek öltözve surran ki a vörösök ostroma alatt álló Téli Palotából, bár ő azt mondja, saját egyenruhájában, az Egyesült Államok nagykövete által rendelkezésére bocsátott autón. Még tisztelegtek is neki az összezavarodott örök a kijáratnál, dicsekszik később.

Másképpen emlékszik David R. Francis nagykövet, aki 1916–1918 közötti szolgálati ideje alatt szemtanúja a világháborúnak, a forradalomnak, és még a polgárháborúból is kap ízelítőt. Emlékirataiban azt állítja, hogy Kerenszkij egyszerűen elkötötte a nagykövetség kocsiját, így mindenki azt hitte, hogy az amerikai diplomata utazik benne. Úgy tűnik, hogy Francis tájékozottabb az események hátterét illetően, mint francia kollégája. Beszámol arról, hogy mindjárt a cár lemondását követő napon, kormánya utasítására felkereste az új külügyminisztert, és közölte vele, hogy az USA elismeri Oroszország kormányát. A következő napokban Francis rejtélyes táviratot küldött Washingtonba, mely szerint „a pénzügyi segítség felbecsülhetetlenül fontos, hogy a forradalom győzedelmeskedjen”. Azt is elárulja, hogy tudomása szerint Kerenszkij ismerte a fronton terjesztett lázító röpiratok eredetét, azzal is tisztában volt, hogy Trockij kapcsolatban állt a Kuhn, Loeb & Co.-val. Megemlíti továbbá, hogy az USA stockholmi követe, a dúsgazdag Ira Nelson Morris személyesen érintett volt a Svédországban zajló pénzügyi machinációkban, amelyek 1914 februárjától (?) folytak. 1915-től az Aschberg-féle NyaBanken, Max Warburg bankjának stockholmi fiókja és a Parvus által alapított, „Masiniszta” Jakub Hanecki vezette cég zökkenőmentesen folyósított nagy összegeket Oroszországba forradalmi propagandára, szervezésre és fegyvervásárlásra. Olof Aschberg személyesen is járt Petrográdban, ahol

azt hangoztatta, hogy a NyaBanken a „bolsevikok bankja”. Francis arról is tud, hogy 1917 folyamán, a februári forradalmat követően volt a legaktívabb pénzmozgás: különösen Trockij elvtárs kérésére érkeztek összegek. „Számos nyom vezet Stockholmba és Koppenhágába” – írja. Az amerikai nagykövetség nem ismer annyi részletet, hogy összerakja a teljes képet, de memoárja alapján nagyvonalakban a David Shub által fel-

Áldozat az Internacionálisizmusnak. A Marx-oltár előtti rítus végrehajtói (balról jobbra)

vázolt história rajzolódik ki. Ha figyelembe vesszük Warburgék és Schiffék közeli rokonságát, a nyomok Németországtól, Svájctól és Skandináviától egészen New York-ig vezetnek. A pókháló szálai összefutnak, a kör bezárul.

Micsoda remek összeesküvés-elmélet! Lehet, hogy tényleg nem több annál, de a bekövetkezett események azt bizonyítják, hogy hosszú éveken keresztül minden részletre kiterjedő aknamunka folyt a háttérben. Persze könnyen lehet, hogy a szóban forgó úriemberek pusztán családi gardenpartyk alkalmával találkoztak, és szó sem esett köztük politikáról meg üzletről, főleg nem holmi sötét üzelmekről. Elvégre mindenki tudja, hogy bőkezű filantrópok voltak, némelyikük lelkes cserkész, a másik meg a reneszánsz olasz művészet szerelmese.

Bárhogyan történt is, a német politikusok számítása az októberi bolsevik hatalomátvétel után nem válik be. 1917 végén ugyan megkezdődnek a fegyverszüneti tárgyalások az új szovjet kormánnyal, de egyre világosabb, hogy a fizetett forradalmárok nem óhajtják végrehajtani a lefixált munka rájuk eső részét. Trockij elvtárs, az új külügyi népbiztos, megtagadja a németek által követelt kormányzóságok átadását és – valamennyi résztvevő elképedésére – közli, hogy *békeszerződés aláírása nélkül*

befejezettnek nyilvánítja a háborút. Ezzel gyakorlatilag Oroszországra szabadít szíhatvan ellenséges hadosztályt. A Lenin szerint „annexiós és imperialista békét” csak a következő évben, szigorú ultimátumok hatására kötik meg. A németeknek március közepére végül sikerül kikapcsolniuk a keleti frontot, de ez már nem olyan fontos, mint korábban remélték. Nyugaton megindul a Ludendorff-féle nagy tavaszi támadás, amelyben minden harcra képes embert bevetnek; az 1901-es korosztály (tizenhét évesek) behívásával négymillió katonát sorakoztatnak fel, hogy kieroszakolják a győzelmet. Mint mindig, most is az idő a legfőbb ellenségük. Döntő fölényt kell kiharcolniuk addig, amíg az új hadviselő fél, az USA, csapatait és friss készleteit eljuttatja Európába. Az Egyesült Államok hadbalépésének ténye és ideje aligha a véletlen műve. Miután megdöntötték a cárizmust, figyelmüket a militáns Német Császárságra irányítják. Németország veresége természetesen magával rántja Ausztria-Magyarországot és Törökországot is. A monarchiák megsemmisítésével és nemzetállamok (önkéntes) létrehozásával, „liberális, emberbaráti elvek” alapján megszerveződhet a modern Európa, amint azt Wilson úr hangsúlyozza.

Oroszországot egyelőre kevésbé érinti a nyugati torzszalkodás. Ott új időszámítás kezdődik. A világháború hamarosan átcsap négy évig tartó polgárháborúba. W. J. Oudendijk holland diplomata lesújtó véleményét a briteknek szóló beszámolóban így összegzi: „A szovjet kormány egy bűnszövetkezet szintére süllyedt... Azonnal el kell fojtani a bolsevizmust, ez most a legfőbb feladatunk és kötelességünk.” Naivan hozzát teszi, hogy a bolsevizmus az egész világ civilizációját halálos veszéllyel fenyegeti. Már késő: a szellemet kiengedték a palackból és nincs erő, ami vissza tudná zárni.

Stockholmban egy jól öltözött, sötét, robusztus úriember azzal a kéréssel foglalkozik a svéd szociáldemokrata vezetőkhez, hogy küldjék hivatalosan Petrográdba. Akár azt is vállalja, hogy a szovjet népbíróság előtt tisztázza magát: elmondaná, hogy nem idegen érdekeknek, kizárólag saját lelkiismeretének engedelmeskedett, amikor részt vett a forradalmi előkészületekben. Ha nem hisznek neki, kész bűnbánatot gyakorolni, csak engedjék belépni a munkásosztály soraiba, hogy tovább egyengethesse a proletáriátus útját. Parvust (hiszen róla van szó) az elvtársak soha többé nem engedik vissza Oroszországba. Trockij elmeséli, hogy milyen jól nevetnek alázatos közleledési kísérletein. Kiröhögik az egykori mentort. Noha Parvusnak majdnem minden kitűzött célját sikerül megvalósítania – vagyont szerzett, győzedelmeskedett az orosz forradalom, aztán a német szocialisták is kormányrúdhöz jutottak –, mégis keserű szájjal vonul ki a politikából. „Fordított Midász vagyok – mondja – : amihez hozzáérek, szarrá változik”.

1924-ben hal meg, ugyanabban az évben, mint Lenin és Wilson. Szívinfarktust kap a Berlinhez közeli, elegáns Páva Szigeten álló, harminckét szobás villájában. Semmilyen hivatalos irat és bankszámla nem marad utána. Azonban megmaradnak azok a sötét démoni erők, amelyek a testi hordozó halálával állandóan új otthont keresnek maguknak, hogy általa tovább tevékenykedjenek.